

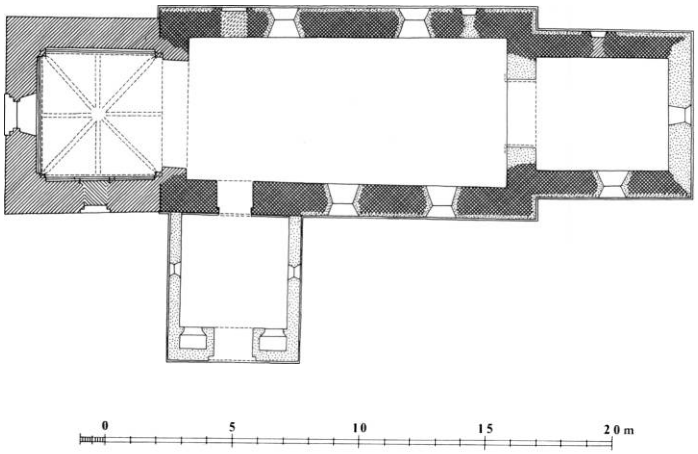
Fig. 1. Kirken set fra sydøst. NJP fot. 1981. - *The church seen from south-east.*

SKOVBY KIRKE

FRAMLEV HERRED

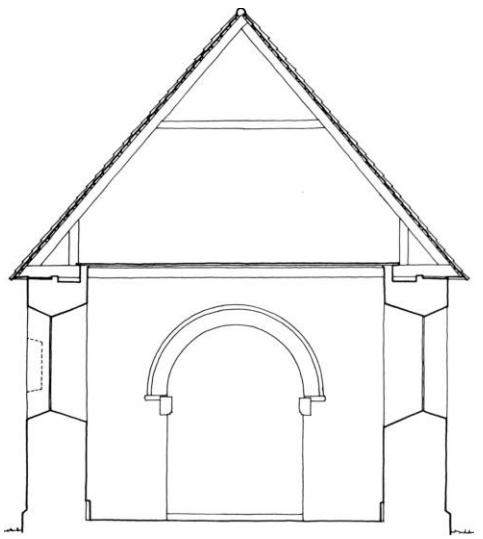
I senmiddelalderen og i tiden efter reformationen var kirken i Århus-domprovstens forsvar[1] (om denne visitationsret se s. 1367). 6. marts 1582[2] overgik kirken sammen med hovedsognet Skivholme til kronen, nu med lensmanden på Skanderborg som tilsynsførende. Ved grevskabet Frijsenborgs oprettelse 1672 blev begge kirker indlemmet heri,[3] men 26. april 1724 kom Skovby kirke igen i kronens besiddelse som en del af Skanderborg rytterdistrikt under kirkesessionens bestyrelse.[4] Efter ryttergodsets nedlæggelse købtes kirken i april 1767[5] på auktion af grev Erhard Wedel-Friis (jfr. vindfløj), der samtidig erhvervede gården Kristinedal. Han afstod 31. oktober 1781 kirken til borgmester i Århus, Frederik Christian Glerup, som dog allerede 4.juni 1782[6] overdrog den til sognets tiendeydere (sml. klokke 1801). Kirken overgik til selveje 1. januar 1910.

I et pavebrev 1253[7] benævnes kirken »capella« (kapel), uagtet at den havde egen præst og ikke i øvrigt synes at være ringere stillet end egnens andre sognekirker.[8] Præsten Jens optrådte 1326 sammen med Skivholmes præst, Vibald, som vidne i Århus.[9] Inden reformationen [10] var sognet dog blevet *anneks* til Skivholme, hvilket det forblev indtil 1979, da det på grund af befolkningsforøgelsen blev et selvstændigt pastorat.

Kirken, hvis spir syner viden om, er rejst på en banke i den gamle, nu stærkt voksende landsbys sydøstre del, hvor terrænet falder fra nord mod syd, ned mod landsbygaden.

Kirkegården, der 1862 måltes til 72x60 alen (ca. 45x38 m), er udvidet mod øst o. 1908 og ved midten af 1930'rne.[11] De gamle markstensdiger er overalt omdannet til cementafdækkede kløvstensmure. Hovedindgangen midt i østmuren er en køreport med jerngitterfløje, ophængt i murede kampestenspiller. I vestmuren sidder en lille, tilsvarende låge, hvorfra en støbt trappe fører op til kirken. - 1701[12] manglede der †port og låger. Et *ligkapel* af røde sten i romaniserende former er opført nordøst for kirken i 1930'rne i forbindelse med kirkegårdsudvidelsen. I kapellet er 1969 indrettet fyrrum og toiletter.[13]

Kirken, som fik sit nuværende præg 1887, består af romansk kor og skib, hvortil der i senmiddelalderen er føjet et tårn i vest og 1887 et våbenhus i syd som afløser for et middelalderligt. Orienteringen har lille afvigelse mod syd.

De oprindelige afsnit, kor og skib, er rejst af *granitkvadre* over en skråkantsokkel. Ved ombygningen 1887 blev alle facader omsat og (jfr. ndf.) en del af murene nedbrudt og genopført på ny. De veltildannede kvadre sidder i regelmæssigt gennemløbende skifter. På grund af det faldende terræn består korets skråkantsokkel i øst og syd af to skifter over en retkantet cementplint. I de tre nærmest følgende skifter har man her, som det oftest er tilfældet, gjort brug af byggepladsens største sten (højde: 60, 49 og 43 cm, målt fra neden). Indermurene, der er af marksten, står glatpudsede.

Døre og vinduer. Af skibets to retkantede døre er den søndre stadig i brug, mens den nordre 1887 er retableret som en udvendig blænding. I syddøren, der nu bryder soklen, er mellem de rejste karmsten og overliggeren indskudt to *kragsten* med omløbende profiler (sml. s. 1902, fig. 3). Norddørens karme er indsat 1887,[11] efter at de havde været anvendt som bygnings-

Fig. 2-3. Plan 1:300 og snit 1:150. Målt af TF, HJ og KdeFL 1967, tegnet af Marianne Nielsen 1982. - *Ground-plan 1:300 and cross-section of nave 1:150.*

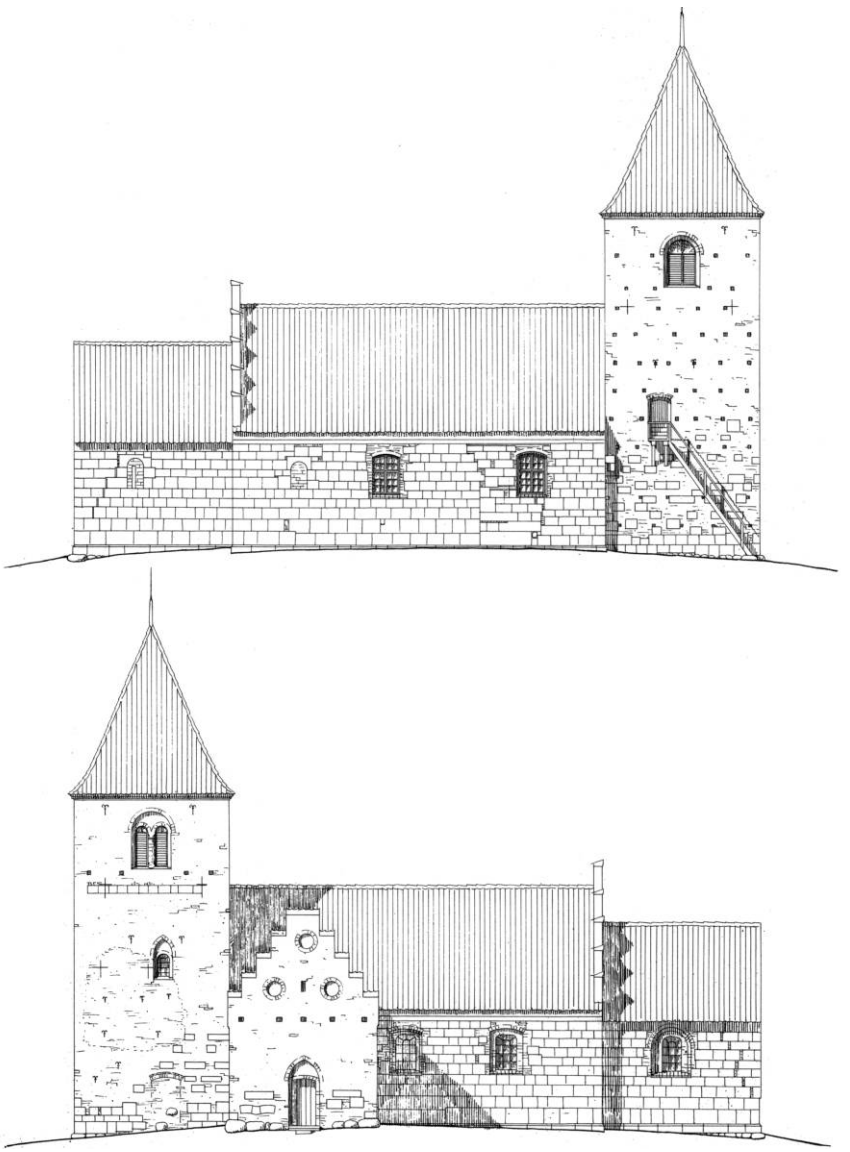

Fig. 4-5. Opstalter af kirkens nord- og sydside, tegnet af K. Uldall 1885. - *Elevations of north and south sides of the church 1885.*

kvadre (jfr. fig. 4). Af den tilmurede åbning sås da kun indersidens østre karm.[14] Den blændede dør måler 212 cm over den gennemløbende sokkel.

Der er bevaret tre romanske vinduer, alle med monolit overligger: ét i korgavlen, genåbnet og udvidet 1887, og ét i nordsiden af henholdsvis kor og skib, nu stående som udvendige blændinger. Korets nordvindue var tilmuret inden 1862,[11] mens vinduet i skibet, med blyindfattede ruder, var i brug endnu fa år før ombygningen. En (†)*egetræsramme* fra dette vindue, opmålt af Uldall 1894, må være fremdraget i forbindelse med restaureringen 1887.[57]

Indre. Den glatpudsede, runde korbue er fra 1887,[11] da man nedbrød en spids, senmiddelalderlig bue og genindsatte to romanske *kragsten,* der samme år var fundet ved nedrivningen af det gamle våbenhus; her sad tillige en del kilesten fra den oprindelige, runde †*korbue.* Krag-

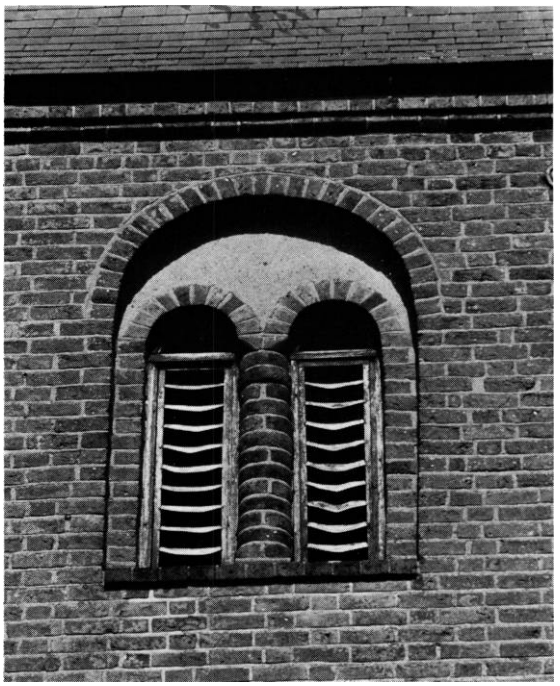

Fig. 6. Glamhul i tårnets sydside. TF fot. 1967. - *Belfry light in south side of tower.*

stenene har på undersiden fint udførte attiske profiler, der er omløbende mod vest (sml. s. 1902, fig. 1). Den 1887 nedrevne, spidse †*bue,* der var muret af munkesten, var lidt bredere end den nuværende (3,15 m) og havde ligesom den eksisterende tårnbue runde kragled i vederlagshøjde.[15] - De gamle †loftsbjælker var ifølge en lokal tradition, gengivet i Danske Atlas 1768,[16] »hugne af en stor skov ved byen, som nu er øde«.

Ændringer og tilføjelser. Ud over den allerede omtalte omdannelse af korbuen spores der ingen yderligere ændringer fra senmiddelalderen. Tårnet er formodentlig kommet til o. 1500 sammen med det gamle våbenhus; eftersom detaljer fra den oprindelige korbue blev genanvendt i våbenhuset, må dette være blevet opført efter buens ommuring.

Tårnet, der måler godt 13 m til murkronen, har træk fælles med det i Sjelle (s. 1907). Ved opførelsen nedtog man store dele af skibets vestgavl og brugte granitkvadrene i soklen og den nedre del af facaderne, der ellers er af røde munkesten i munkeskifte. Østmuren hviler på en rund aflastningsbue, spændt mellem tårnets flankemure vest for den nedrevne taggavl. Tårnrummet, der forbindes med skibet med en spidsbuet arkade (rundede kragled), dækkes af et ottedelt *rihhehvælv,* hvilende på forlæg over tårnbuen samt på tre helstens, runde skjoldbuer, udspændt mellem kragsten i hjørnerne (kvadre med fladen opad), ca. 2,5 m over skibets gulv. I samme niveau springer væggene ca. 15 cm tilbage fra murflugten. En tilmuret dør i syd, falset og fladbuet, med prydskifte, står som udvendig blænding. Døren er indvendig lukket med kampesten og har muligvis - ligesom en tilsvarende dør i Sjelle - kun været i brug i kort tid.[17] I vest er et stort, rundbuet vindue, udvendig med dobbelt fals, indvendig smiget.

Indtil 1887 kom man op i tårnet ad en tømret †*fritrappe,* der førte op til en nu tilmuret, fladbuet og falset dør i nordmuren (sml. fig. 4). Et tilmuret hul i tårnhvælvets vestre del viser dog, at der på et tidspunkt også var adgang fra selve tårnrummet; nu sker adgangen via våbenhusets og skibets loft. I mellemstokværket sidder i syd og vest, i forskudt niveau, to fladbuede småvinduer i spidsbuede spejl.

Af klokkestokværkets tvedelte og falsede glamhuller har kun det østre og søndre bevaret den oprindelige form: tvillingrundbuer, adskilt ved en rund, muret pille, siddende i et 1,6 m bredt, rundbuet og pudset spejl (sml. fig. 6). I vest er spejlet omdannet til to spidse buer, og i nord er glamhullet reduceret til en stor, rundbuet åbning; indvendig er alle fladbuede. De særprægede lydåbninger, hvis piller kan minde om romanske søjler, er beslægtet med glamhullerne i Århus domkirkes tårn (s. 237), opført i Jens Iversen Langes tid som biskop (1449-82), samt med flere af stiftets kirker, blandt andre Vejlby (s. 1459) og Søften (s. 1694).

Murene afsluttes med en tredelt murstensgesims, hvis nederste skifte er affaset og det øverste rundet. Pyramidespiret, der tidligere var tækket med tegl, er siden 1887 klædt med skifer. - Tårnmurene blev 1730[18] forstærket med fire trækbjælker med jernankre og 1762/63[19]

Fig. 7. Indre, set mod vest. NE fot. 1978. - *Interior looking west.*

med endnu seks bjælker. En ny stabilisering med trækbånd er udført 1975 på grund af revnedannelse i vestsiden.

Våbenhuset foran skibets syddør er opført af arkitekt K. Uldall 1887. Det har nyromanske former og er af store, røde mursten over en skråkantsokkel af granit. Der er rundbuede vinduer i siderne og en rundbuet, falset dør i syd, hvorover en korsformet blænding.

Det sengotiske †*våbenhus* (fig. 5), der blev nedrevet på grund af brøstfældighed samme år, var som adskillige andre på egnen i to etager. Det var en smule bredere end det nuværende og var over en kampestenssyld muret af røde munkesten i munkeskifte med enkelte granitkvadre iblandt. I østmuren fandtes to små lavtsiddende, fladbuede og falsede vinduer, ca. 60x30 cm i lysningen, mens der i vest, noget forskudt mod nord og lige over sylden udvendig var to fladrundbuede nicher, hver ca. en meter brede og knap så høje. Adgangen i syd var en fladbuet og falset dør i spidsbuet spejl. Gavlen afsluttedes med ni brynede kamtakker og var smykket af tre cirkelblændinger (sml. Borum, s. 1990). I det indre lå bjælkeloftet så lavt, at det skjulte det øverste af skibets syddør; det øverste stokværk var 1,75 m højt. Synet ønskede 1850[20] kampestensgulvet udskiftet med mursten, og 1872[21] skulle hullerne efter (murede) †*bænke* fyldes op og belægges med mursten.

Vedligeholdelse. Kirkens regnskaber beretter om gentagne reparationer af gulv, loft og tag. Lars blytækker i Borum betaltes 1617 for at omstøbe blytaget, og 1618 lagdes 100 nye mursten i gulvet.[22] Inden 1675[23] var skibets blydæk-

Fig. 8. Alterbord og altertavle, o. 1600; malerierne i altertavle fra 1826(?) (s. 1975). NE fot. 1978. - *Altar table and altarpiece, c. 1600; paintings from 1826(?).*

ke udskiftet med tegl, der dog »ingen steder holdt for regn«; koret bevarede blyet til ind i 1700'rne, hvorefter der var tegltage overalt.[24] Skønt nylig repareret betegnedes kirke og tårn 1701[12] som brøstfældig. 1730[18] var der overalt lagt nye lofter, kun våbenhuset manglede sit; samme år påbød synet, at skibets vestgavl skulle ommures, og 1762/63[19] blev østgavlen ommuret med flensborgsten. Korgavlen var 1727[24] prydet med »tindinger« (kamtakker), og 1722 nævnes (støtte?) »piller« omkring kirken. 1865[21] blev lofterne gipset.

Byggeriet 1887. En afbankning af facadernes hvidtelag 1883[21] afslørede behovet for omfattende reparationer. Efter at Walther havde synet kirken,[15] blev arbejdet overladt til arkitekten og arkæologen K. Uldall, Randers (1837-1921), der 1887 gennemførte en reel, men meget hårdhændet istandsættelse af hele kirken efter det dengang rådende princip, at bygningen skulle gengives sin oprindelige, romanske skikkelse.

Kvaderstensmurværket blev omsat og i nogen grad afrettet, så alle reparationer og skævheder blev bortelimineret, og kirken fik sit nuværende, lidt »tørre« udseende. Man ommurede korgavlen fra grunden[25] og fornyede skibets østre taggavl,[26] mens skibets nordside, der hældede udad, blev nedbrudt og genopført fra midten.[27] Norddørens karmsten anbragtes som nævnt på deres formodede plads, og der indsattes seks rundbuede støbejernsvinduer som afløsere for uens udvidede og omdannede vinduer, hvoraf nordsidens havde trækarme (sml. fig. 4). Tagværkerne fornyedes, idet skibets egespær, med spor efter to hanebånd, blev genanvendt i koret.[28] - I det indre er væggene udlignede og glatpudsede, den nymurede korbue markeres af en rundstav, og det fornyede træloft har synlige, profilerede bjælker. - Efter våbenhusets fornyelse og en skalmuring af tårnet, hvis tegltag som nævnt udskiftedes med skifer, kunne kirken genindvies af biskop Johannes Clausen 4. december 1887.[29]

Kirken står i blank mur og det indre hvidtet. I skibets midtgang ligger sorte og hvide fliser, mens der er trægulv i koret og under stolene. Lofterne er 1969[13] malet i en blågrøn tone, og 1979[30] er tagbeklædningen fornyet med vingetegl og vindskederne malet dodenkop-røde. På tårnet er stadig skifer.[31]

Vindfløjen (fig. 22) over tårnet, en gennembrudt kobberplade, ca. 40x65 cm, er opsat 1778 af kirkens patroner, Erhard grev Wedel-Friis og Christine Sophie grevinde Wedel-Friis, hvis initialer ses under grevekrone. Foruden »1778« er tilføjet »1842, 1870 og 1887«, refererende til gentagne istandsættelser. Fløjen er nedtaget til reparation 1981.

En *†kalkmalet dekoration* af den vanlige type fra o. 1450-1500 med sparrer på ribberne, ledsaget på kapperne af krydsende rundbuer, blev 1969 delvis afdækket i tårnhvælvet, men atter overkalket.

Fig. 9. Indre, set mod øst. NE fot. 1978. - *Interior looking east.*

INVENTAR

Oversigt. Det beskedne inventar omfatter karakteristiske arbejder af landsbysnedkeren Morten fra Skovby: altertavle og den signerede prædikestol, fra o. 1600; fra samme tid stammer de enkle stolestadegavle. Den romanske døbefont udmærker sig ved sine otte løvefigurer frem for andre østjyske fonte. Klokken er støbt 1801 ved bidrag fra 21 sognemænd, der nogle år tidligere, 1782, havde erhvervet kirken.

Alterbordet er helt dækket af et *træpanel* (fig. 8), 101x187x115 cm, formodentlig samtidigt med og udført af samme snedker som altertavlen. Forsiden har under en tandsnitgesims tre arkader, hvis riflede pilastre med enkle profilkapitæler bærer bueslag, der på undersiden er ledsaget af tovstav; i sviklerne treblade.[32] Sidestykkerne, der hver har to retkantfyldinger, stammer antagelig fra 1887.[11] Brunmalet, med lidt snedkerstaffering i sølv og guld, svarende til altertavlen.

†*Alterklæde,* 1728, af rødt plys kantet med sølvgaloner; midtpå var et broderi i sølvtråd med Frederik 4.s kronede monogram og årstallet.[19] 1862 var alterbordet beklædt med rødt fiøjl.[11]

Altertavle (fig. 8), o. 1600, af fyr, i hovedsagen af samme opbygning som tavlen i Sjelle (s. 1909), men mere beskeden i udførelsen; formodentlig af samme snedker, Morten fra Skovby, som prædikestolen. Storstykket er tredelt ved fire retkantede, riflede piller (åbne bagtil), der som kapitæler blot har en enkelt liste, der fortsætter som gesimsliste. Både frise og postament med deres fremspring har listeindrammede felter. Også storstykkets smalle sidefelter og topstykkets to rektangulæ-

Fig. 10. Alterkalk 1596, bægeret omlavet 1762 (s. 1976). NE fot. 1978. - *Chalice 1596, cup altered 1762.*

Fig. 11. Alterstage af messingblik, fra 1734 (s. 1977). NE fot. 1978. - *Altar candlestick of brass from 1734.*

re felter, samt de små piller her, er indrammet af profillister, hvorimod det dybereliggende midtfelt og trekantgavlen har karnisprofilerede tandsnit. De smalle storvinger har foroven udskåret dyrehoved, spiralsnoet »mave« med skårne tværstreger og »manke« af bladstav samt rudimentær, bladprydet pote med kløer. Topvingerne er formet som spiralsnoede dobbeltvolutter, og tilsvarende, men udsavede, kroner topgavlen.

Tavlen står med en nystaffering fra en istandsættelse 1945 ved Hans Rasmussen, Fåborg.[33] Sort er anvendt som baggrund for guld og sølv på piller, vinger og lister og brunmarmorering på topvingerne. Indskrifterne, der er gentaget fra stafferinger 1887[34] og 1826, er malet med gylden fraktur, tidligere med skriveskrift, i frisen: »Du skal tilbede Herren ... Matth. IV cap. 10«, i storstykkets sidefelter: »Kommer hid til mig ...« (til dels efter Math. 11,28) og »Mit Legeme gives for Eder ...« (til dels efter Luk. 22,19) i postamentfelterne: »Herrens Frygt er Had til det Onde. Ordsp. VIII, 13. Bærer hverandres Byrder ... Gal. VI, 2. Salige ere de, som stifte Fred. Matth. V, 9«. Her stod tidligere, i midtfeltet: »Gud alene Æren«, og i sidefelterne: »Aar 1826 - Rasmus Nielsen[35] lod Choret male«. Fra dette år stammer antagelig tavlens to *oliemalerier* på træ, topfeltets barneenglehoved, i gule skyer, og midtfeltets Kristus på korset. Det sidstnævnte, der muligvis er udført på grundlag af et renæssancemaleri, er holdt i grå toner med en mørk uvejrshimmel som baggrund.

Bag på altertavlen ses mange indskårne og malede indskrifter.[36]

Altersølv. Alterkalk (fig. 10), 1596, med bæger omlavet 1762/63; 17,7 cm høj. Den ottetungede fod, på tilsvarende fodplade, er på standkanten smykket med et ofte anvendt renæssancemotiv, ruder vekslende med prikker, og foroven og -neden afgrænset af profilstave. På en af fodtungerne er langs kanten graveret et skriftbånd med versalindskriften: »Anno - 1596« på hver side af et fastnittet, støbt og forgyldt krucifiks. De sekskantede skaftled har små profilstave ved overgangen til den rude-

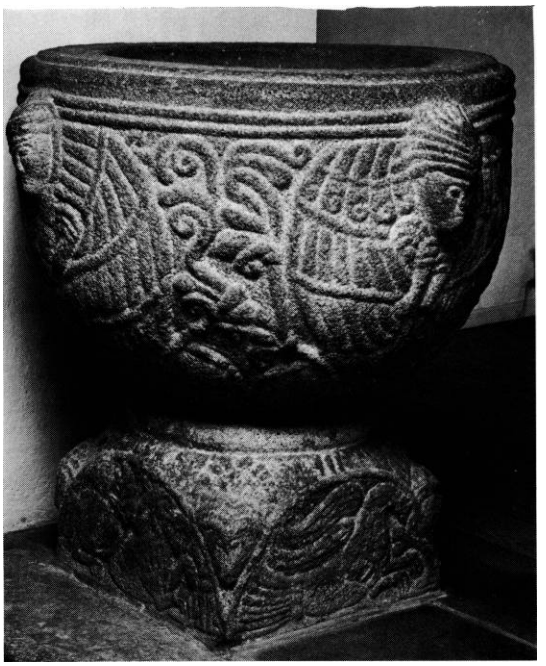

Fig. 12-13. Romansk døbefont (s. 1978). NE fot. 1978. - *Romanesque baptismal font.*

delte knop, hvorpå graverede versaler: »Ihesvs«. - 1762/63[19] fik guldsmeden Anders Pedersen Schanderup i Skanderborg[37] 6 rdl. og 39 sk. for at omgøre og forgylde kalken, der var for lille. Den tidligere vægt på 7 lod 3 kvint øgedes ved bægeret forstørrelse til 10 lod 1 kvint. *Disk,* muligvis samtidig med kalken, 13,3 cm i tvm., aftyndt gods, flad og glat, med konturlinie på randen, hvorpå Georgskors, på skraveret bund.

Oblatæske, 1863,[11] fra Den kongelige Porcelænsfabrik, sort, med guldkors og -kanter. Tilsvarende *alterkande,* vist fra 1896, fra Bing & Grøndahl. 1862 var †*vinkanden* af glas.[11]

Sygesæt, anskaffet sammen med hovedsognet Skivholme.

Alterstager (fig.11), 1734,[18] af messingblik, 51,5 cm høje, med ensprofileret fod- og lyseskål, hvis yderste, ottekantede led har riflet kant. Skaftet har modstillede balustre på hver side af knoppens dobbeltvulst. På begge stagers fodplade er der ud for hver lige side indprikket et uregelmæssigt ornament.

Syvarmet *lysestage,* skænket 1922 til minde om E.V.Michelsen, lærer og kirkesanger i Skovby.

En †*lysestage* af jern, tidligst omtalt 1661,[38] beskrives 1739/40[19] som »en lang jernting med 4 fødder under og 3 jernspidser udi, tilforn brugt at sætte kirkelys på«.

†*Alterbog.* 1617 blev erhvervet en gradual for 2½ dl.[22]

Messehagel, nyere, af rødviolet silkefløjl med guldgalonerede kanter og rygkors. †*Messehagler.* 1) 1734,[18] af rødt fløjl kantet af sølvgaloner, der ligeledes dannede rygkorset.[19] 2) I inventariet 1739/40[19] nævnes en gammel »korskåbe« af »fiolenblå« fløjl, der var »rådden, bruden og forslidt«. Måske o. 1750 anvendt til prædikestolens beklædning, (se denne). - 1763/64[19] blev ved auktion solgt en gammel messehagel for 1 rdl. 31 sk.

Et †*»ildkar«* er omtalt 1661.[38]

Alterskranke (fig. 21), fra 1700'rne, med udsavede balustre i syv felter adskilt af glat rammeværk; midtfeltets balustre fremhævet ved hjerteformede gennembrydninger. Skranken er opstillet tværs over koret, med låger dannet af

Fig. 14. Prædikestol o. 1600, udført af Morten snedker i Skovby (s. 1978). NE fot. 1978. - *Pulpit c. 1600 made by the joiner Morten of Skovby.*

det næstyderste felt i hver ende. 1803[24] stod skranken umalet, 1862[11] var den »smukt malet«, nu mørkebrun med sortmalede balustre.

Døbefont (fig. 12-13), romansk, af granit, kummen, 99 cm høj og 90 cm i tvm., af lys, grårød granit, foden mere finkornet, lysrød. Ifølge Mackeprang (Døbefonte s.234ff., 244ff.) tilhører den de østjyske løvefontes klassiske type, herunder den såkaldte »Galtengruppe«, med de nærmeste paralleller i Skørring (s. 1934) og Sønder Galten.

Sammen med fonten i Krogstrup (DK Frdb. s. 2740) adskiller Skovbyfonten sig fra den øvrige gruppe ved på kummen at have relieffer af ikke mindre end otte løver, der er anbragt parvis, modstillet, siddende på halen og med fælles, ca. syv cm fremspringende mandshoved.[39] Hvert pars ene forben er løftet op under hagen (fig. 13), og til siderne breder sig de to manker, ved bånd adskilt i bælter, de øvre endende i lokker, de nedre undertiden formet som små rhomber. Dyrenes haler er som vanligt stukket ind mellem benene og op over bagkroppene, hvor de udfolder sig i kaotiske bladranker. Foden, hvis form svarer til Sønder Galtens, med rundstav foroven, har som Skørrings menneskehoveder i sviklerne mellem buefelterne, der rummer tilsvarende relieffer, skiftevis fugl med udbredte vinger og liggende løve. 1882[21] blev fonten renset for »oversmøring«. Opstillet under korbuens nordre del.

Dåbsfade. 1) 1703, af tin, udført af kandestøberen Søren Sørensen, Århus. Det ottekantede fad, 35,5 cm i tvm., der ganske svarer til fade i Sjelle (s. 1914) og Skørring (s. 1934), har som disse grev Christian Friis' kronede spejlmonogram (fig. 17) flankeret af versalindskriften: »Skovbye kiercke« og »Anno 1703«; på randen ses desuden mesterstemplet. 2) O. 1905,[11] af messing, bestående af en glat krave med ombøjet kant, 75 cm i tvm., hvori er indsat en glat skål, 28,5 cm i tvm. Nu ude af brug.

Dåbskande, 1927, af messing, 32 cm høj, udført af »Erstad, Århus« og svarende til bl.a. Storrings.

†Fontelåg. 1803[24] havde fonten et »trædæksel«, der 1862 beskrives som et ottekantet låg, som går op i en spids og ender med en drejet kuppel; egetræsmalet. O. 1910 blev denne »hat« til fonten opbevaret i tårnet.[11]

Prædikestol (fig. 14), o. 1600, med samtidigt opgangspanel og lydhimmel, udført og signeret af Morten snedker fra Skovby (jfr. Borum s.1999), der har leveret prædikestolen til Skivholme (s. 1959) og til flere andre af de omlig-

gende kirker. I storfelterne malerier fra 1654.

Stolen består af fem fag, et sjette danner vægpanel mod sydvæggen. Som den tilsyneladende eneste af snedkerens stole har denne kannelerede hjørnesøjler med profilbaser og enkle fantasikapitæler (fig. 15). På rammeværket, flankerende søjlerne, er skårne slyngbånd. I de smalle storfelter er arkader med riflede pilastre og bueslag dekoreret med vekslende tværstreger og ruder; i sviklerne rosetter og treblade. Gesims, frise og fodliste har tandsnit, der forkrøpper om fremspringene over og under søjlerne. På de tre forreste frisefremspring sidder barne-englehoveder, de øvrige har diamantbosser ligesom postamentfremspringene. I felterne står reliefskårne indskrifter med lidt kluntede versaler, i frisen et bibelcitat, som genfindes på flere andre af snedkerens stole:[40] »Saa elste(!) Gvd verden at hand gaf si(n) enborne søn, paa det at alle de som tro paa hannem icke skvle fortabis, men hafve det evig lif. Ioh: III«. I postamentfelterne navnene på de personer, der varetog stolens opstilling: »Niels Lavrisen Hais provist. Niels Thomesen sogne prest. RMS: kv: (dvs. kirkeværge), LIH: kv:«. I vægfeltet[41] snedkersignaturen: »Moten sneker« (fig. 16). Stolen hviler på en rund bærestolpe, støttet på et profileret fodstykke med et øvre, tøndeformet led; som en krans lige herover samles de fem store, volutsvungne knægte, der er prik- og tværstregede på siderne, riflede på forkanterne.

Opgangspanelet består af to fag svarende til stolens, adskilt af profileret liste på lille konsol. En tandsnitliste danner forkant og øvre skråkant og fortsætter på stolen som friseliste. Forneden har panelet tre rektangulære fyldinger. I de to skrå felter over arkaderne ses reliefindskriften (uden ordskille), der skal læses fra øst: »Sandelig hand bar vor sivgdom. oc tog vore pine paa sig. Esaias: L III:«.

Den sekssidede lydhimmel, der ialt væsentligt svarer til Borums og Harlevs, har kartoucheformede topstykker mellem topspir og frisefremspring prydet med roset, hvorunder englehoved. Hængestykkerne under felterne er spinkle volutbøjler, på hver side af roset. Frisen

Fig. 15. Detalje af prædikestolen (s. 1979). JJF fot. 1978. - *Detail of pulpit.*

har indskrift med reliefversaler, svarende til den på Harlevstolens postament: »leg er icke kommen at kalde di redt ferdige, men synder til penitens. Evangelivm om Christo det er Gvds kraft som giør dem alle salige der troer paa. Romer 1«. Lydhimlens underside er ved profillister delt i seks felter omkring et sekskantet midtfelt med stor roset.

Prædikestolen m.v. står med en staffering, i

Fig. 16. Snedkersignatur på prædikestolens postamentfelt (s. 1979). JJF fot. 1978. -*Joiner's signature on the pedestal of pulpit.*

Fig. 17. Grev Christian Friis' spejlmonogram på dåbsfad 1703, af tin (s. 1978). JJF fot. 1978. - *Count Christian Friis's monogram on the baptismal dish 1703.*

hovedsagen fra 1654, fremdraget under en overmaling fra 1887,[11] i forbindelse med en generel restaurering ved Kr. Due, 1916.[42] Hovedfarven er gulbrun, med rig anvendelse af metal, guld og klart sølv (kun lasur på englevinger) samt en del farver, mønjerødt, sort, hvidt og lidt grønt. På lydhimlen er brugt flere farver end på stolen, således krapcinnoberrødt, grønt, hvidt, sort og blåt. I opgangspanelets fyldingsfelter står hvidmalede frakturindskrifter: »Her Niels Thomessen i Siellø Pruost (dvs. i Sjelle, provst). Her Jacob Bundessen Sogne Prest. / Jens Jenwolssen Kierckewerger. Anno 1654«.

De samtidige storfelts*malerier,* der er malet direkte på træet uden kridtgrund, forestiller Kristus stående med sit kors og fremstrakt, venstre hånd, flankeret af andre stående personer med glorie og holdende bog, men i øvrigt uden karakteristika. De er iført brunlige og lysgrå dragter med rød, grå eller gråhvid kappe; en del højlys er anvendt. Jordsmonnet er brungult, himmelbaggrunden blå, med skyer. De to inderste felter brunmalede.

Et *†prædikestolsklæde,* 1749/50[19] omtalt i inventariet som »fiolenblåt« og gammelt, er måske identisk med resterne af den 1739 nævnte »korskåbe«, der nu ikke mere nævnes i samme liste.

Stoleværk. De enkle gavle fra o. 1600 er glatte, blot med rundstav på siderne og foroven afsluttet af rundbue, hvorunder en udskåret femblads-halvroset, der dog kun er oprindelig på de lavere og bredere nordgavle; sydrækkens er derimod nyskårne ved stolenes omdannelse 1914-15. De blev da gjort bekvemmere ved at øge sædernes bredde og skråtstille rygpanelerne, fra 1754.[43] 1866[21] fik stolene faste fodskamler. Stolene, der endnu 1885 var aflukkede med panel og døre, stod 1803[24] umalede. 1862[11] var de 30 stole imidlertid »smukt egetræsmalede«; nu hvidmalede.

†*Præstestol,* der 1803[24] også omtales som skriftestol, var da uden dør og umalet. 1862 stod den i koret.[11] †*Degnestol,* o. 1600, på forsiden to storfelter med kannelerede, pilasterbårne arkader med perspektivhuller i sviklerne. På pultens indvendige side indskårne (degne)initialer, med versaler: »LHRIS, ILS, SSS AR, 1641«. Stolen, der tidligere var sammenbygget med prædikestolens opgangspanel, blev 1916 omdannet og tilpasset nyopstillingen i koret, hvor degnen også havde haft sin plads 1862.[11] Egetræsmalet. Fjernet ved sidste restaurering og nu opbevaret hos præsten.

Kirkekiste (fig. 18), sandsynligvis fra 1500'rne, af eg, med let hvælvet låg, 51 cm høj, X107X47 cm, beslået med tætsiddende, lodrette jernbånd på sider og låg, der hver består af én planke, falset i hjørnerne og sammenholdt af små, vinkelstillede hjørnebeslag; på hver ende

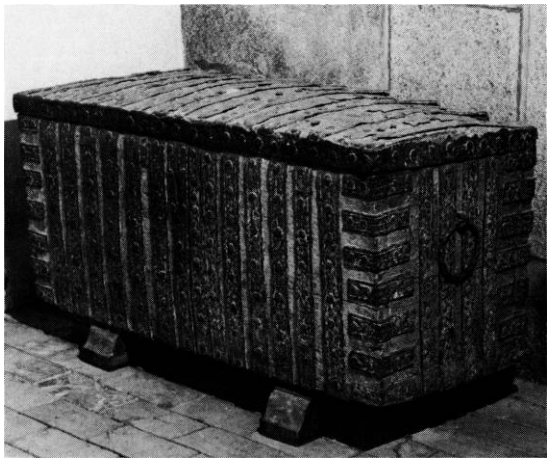

Fig. 18. Jernbunden kirkekiste, sandsynligvis fra 1500'rne (s. 1980). NE fot. 1978. - *Iron-bound chest, presumably from 16th century.*

en øsken med snoet bærering. På indersiden sidder en stor jernlås, hvis otte slåer griber fat i øskener på lågets inderside. Kisten, som tilhører en type, der især er kendt i Sønderjylland,[44] er nylig istandsat og anbragt på nye bukke. Ifølge inventariet 1739/40 blev kisten da anvendt til opbevaring af kirkens sølvtøj og messeklæder. I våbenhuset.

To **fattigbøsser* af jernblik, sortmalede, nu i Købstadmuseet Den gamle By (inv. nr. 1481-82:52), erstattede 1914[11] to andre, anskaffet o. 1858.[45] En lille †*»tavlepung«,* af hvidt skind »bestukken« med silke og hæftet på et langt skaft, er nævnt i inventariet 1739/40.[19]

Orgel, bygget 1917 af A. C. Zachariasen, Århus.[46] Ét manual med fire stemmer, oktavkoppel og svelle. Disposition: Bordone 16', Principale 8', Salicionale 8', Flauto 4'. Pneumatisk aktion, keglevindlade. I tårnrummet. Et nyt orgel fra Marcussen & Søn, Åbenrå, forventes opstillet 1983.

Salmenummertavler, 1969. En stor tavle fra o. 1875, svarende til bl.a. Sjelles (s. 1918), men flankeret af perlestave, var tidligere ophængt, så den kunne drejes ud fra skibets nordvæg. Nu på våbenhusloftet.

En nyere *lysekrone,* med otte dobbeltarme og otte prydarme, stor hængekugle og topvinger, er ophængt i skibet. På skibets vægge otte nyere lysearme.

Klokker. 1) (Fig. 19), »1801 støbt af Reimer[47] i Randers N° 125. Omstøbt og bekost af samtlige sognemen som følger deres navne«. De pågældendes (ialt 21) initialer er gengivet i tre kolonner på klokkelegemet (jfr. nedenfor).

Den lille klokke, 70 cm i tvm. og kun 72 cm høj incl. kronen, har om halsen klokkestøberens almindeligt anvendte, stiliserede bladbort hvorunder en indskrift med reliefversaler. Lige under bladborten og rundt om på klokkelegemet ses forskellige reliefdekorationer: 1) Tre ens aftryk af Frederik 3.s suverænitetsmedalje,[48] en gengivelse af bagsiden med de syv foregående valgkonger af det oldenborgske kongehus. 2) To firkantede plaketter med en siddende kvinde, kun iført et draperi lagt hen over skødet og med et attribut (en stav?) i højre hånd. 3)

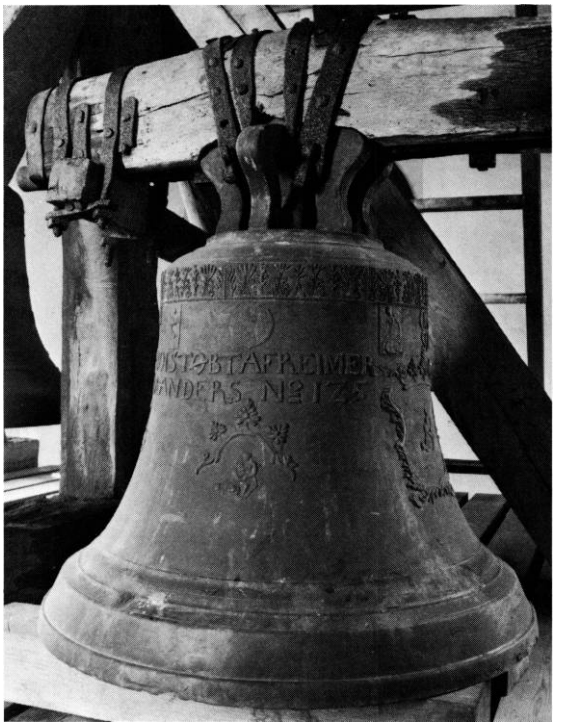

Fig. 19. Klokke nr. 1, støbt 1801 af Daniel Reimer, Randers (s. 1981). NE fot. 1978. - *Bell cast 1801 by Daniel Reimer, Randers.*

Fire ens relieffer af en siddende kvinde, der giver die til en knælende, skægget og lænket mand, en gengivelse af et kendt romersk sagnmotiv om Cimon og Pero, også kendt i dansk folkekunst.[49] Et af disse relieffer er foroven afgrænset af en trekløverformet bladbue, en anden er på de tre sider indrammet af ranker, foroven af en femtakket krone (den tidligere tiendeejer, grev Friis' krone?).

Indskriften omfatter som nævnt initialerne på samtlige sognemænd, i det følgende gengivet med tilføjelse i parentes af deres fulde navn, identificeret ved hjælp af folketællingslisten af 1. febr. 1801:[50] »PP (Peder Paulsen), MP (Mogens Pedersen), SR (Søren Rasmussen), RN sogfogt (Rasmus Nielsen, sognefoged), TT (Thomas Thomasen), CI (Christian Johansen), LT (Laurs Thomasen) / TvR (Tomas [von] Rosenkrantz), HN (Hans Nielsen), PN (Poul Nielsen), RI (Rasmus Jensen), NE (Niels Enevoldsen), PM (Peder Madsen), TT (Thomas Thomasen) / NI (Niels Jørgensen), PE (Peder

Fig. 20. Udsnit af trægitteret til amtsforvalter Peter Wøldikes (†)gravkapel fra o. 1765 (s. 1982). NE fot. 1978. - *Section of wooden lattice of the sepulchral chapel for Peter Wøldike, from 1765.*

Enevoldsen), II (Jørgen Johansen), HI (Niels Jensen), NS (Søren Nielsen), IN (?, måske tilflyttet efter 1. febr.), NR (Niels Rasmussen). Klokkens indskrift er således et vidnesbyrd om sognemændenes overtagelse af tienden 1782 efter grev Wedel-Friis (jfr. den historiske indledning og landsbyplanen, fig. 23). - Klokken står nu med sin gamle ophængning,[51] bom og trækstang, ude af brug, på gulvet ved siden af den nye klokke.

2) »Støbt til Skovby kirke i 1974 af Alfred Paccard. Frankrig«. Indskrift om halsen med moderne blokbogstaver; på klokkelegemet verselinier. 80 cm i tvm.

†*Klokker*. 1) Ved klokkeskatten 1528[52] måtte kirken aflevere en klokke, der med sit jernfang (tilbehør) vejede 2 skippund og 4 lispund. 2) Tidligst omtalt 1613 i regnskaberne,[22] da den fik ny aksel. Den revnede ved ringningen første søndag i advent 1800 og blev herefter omstøbt[24] (jfr. ovenfor).

GRAVMINDER

(†)*Gravkapel* med krypt, indrettet o. 1765 i tårnet af amtsforvalter Peter Wøldike, død 1787.[53] Et *trægitter* (fig. 20), opstillet ca. 1,5 m inden for tårnbuen, adskiller kapellet fra kirkerummet (sml. fig. 7). Gitteret, der er ca. 1,9 m højt, består af tremmeværk mellem retkantede piller, kronet af drejede kugler, og bagtil fæstnet i gulvet ved snoede jernstænger. Fløjdørenes lavere tremmer, afsluttet af små kugler, er aftrappet i højden ind mod midten. Som topstykker over de faste gitres profilerede gesims er to rokokoskjolde omgivet af bladværk, og foran tremmerne herunder er anbragt to skriftplader indrammet af rocailler, akantusblade og en fuglevinge. Rammeværket står nu brunmalet, tremmerne sorte, mens skjoldenes rammer er grågrønne og grå med sort bund for dekorationer og gylden indskrift. I hvert af topstykkerne et våbenskjold i rocailleramme, det nordre med en vinrankeomslynget træstamme, der ligeledes danner hjelmtegnet, mellem vesselhorn; i syd Wøldikes våben: et neg, hjelmtegnet en sædemand. Skriftpladerne bærer bibelcitater, med skriveskrift, i nord: »Job 19 v. 25 ad 27. Jeg veed at min Frelsere Lever ...«, i syd: »Psal. 119 v. 92. Herre havde ikke Dit Ord været min Trøst ...«. - I rummet bag gitteret, hvor trægulvet har været malet med en imitation af sorte og hvide fliser, har sandsynligvis været anbragt kisten med amtsforvalterens hustru; den står nu sammen med fire børnekister i krypten nedenunder.

Gravkrypten er et rektangulært rum i tårnets fulde bredde, 4,2 og 2,7 m langt, med luftskakt mod vest, rundbuet afdækket. Adgangen er fra øst ad en seks trins trappe gennem en 1,5 m høj åbning. Rummet er dækket med profilerede fyrrebjælker, er hvidkalket og har jordgulv.

De fem *kister* er af eg, trapezformede og ens profilerede. De to største har rester af læderbe-

klædning; flere kistebeslag mangler. En istandsættelse er under forberedelse.

1) O. 1765. Ifølge synsprotokollen 1862 havde kisten endnu bevaret sin †*kisteplade* af tin med indskrift over Maria Wøldike, født Møller, *1739 i Tønder, †1765. Kisten er 65-62 cm høj, 188 cm lang og 84-71 cm bred. På lågets hovedende ligger et korstræ, hvis krucifiks er forsvundet, mens skriftbåndet foroven, af bly, er bevaret. Midtpå ses blyindramningen til den forsvundne, ovale kisteplade, en strålekrans, hvorpå der foroven og -neden er fæstnet et blyrelief af to englehoveder i skyer.

2) 1767. [Helena] Laur[ette] Vøldike, *23. marts 1762, †? febr.[54] 1767. Oval, let hvælvet *kisteplade* af bly, med graveret kursivindskrift. Den omgivende ramme er en formindsket kopi af kistepladen på nr. 1. Herunder kranium over korslagte knogler. Kisten er ca. 58-ca. 48 cm høj, 135 cm lang og 67-52 cm bred.

3) 1760'erne? Oval, let hvælvet *kisteplade* af jern. Kisten, der er helt sammensunken ved hovedenden, måler ca. 38 cm i højden ved fodenden og er ca. 87 cm lang og ca. 42-32 cm bred. I hovedenden skimtes en blomsterkrans omvundet med silkebånd.

4) 1760'erne? Lille kiste, 38-33 cm høj, 68 cm lang og 40-31 cm bred, antagelig uden beklædning, men med spor efter en oval †kisteplade.

5) 1770'erne? *Kisteplade* som nr. 3, stærkt forvitret. Kisten er ca. 50-ca. 44 cm høj, 115 cm lang og 48-44 cm bred.

Kisterne nr. 3-5 rummer de tre andre børn:[55] Anna Marie Wøldike, døbt 13. april 1761, begravet 28. febr. 1764, Catharina Magdalena Wøldike, døbt 5. aug. 1763, død før 1766 (jfr. sidstfødte datter) og Catharina Magdalena Wøldike, døbt 21. marts 1766, død ung (muligvis i kiste nr. 5, den længste).

†*Gravtræer.* 1740-56 noterer enkelte bevarede kirkeregnskaber[19] indtægter af de ligtræer, der blev lagt over forskellige personer: 1740/41 Peder Lundsgaards barn (24 sk.), 1745/46 Rasmus Pedersens søn Michel Rasmussen (48 sk.), 1747/48 Peder Lundgaard (64 sk.), 1753/54 Laurs Poulsens søn (32 sk.) og 1755/56 Anders Andersens datter (64 sk.).

To **gravforme* af fyr. Rektangulær ramme[56] bestående af fire svære, skråtstillede brædder, sammensinket i hjørnerne; i hver kortside er fastsømmet et udsvejfet træhåndtag. Har været anvendt ved tilklapning af den nys tilkastede grav. Siden 1952 i købstadmuseet Den gamle By (inv. nr. 1522 AB:52).

KILDER OG HENVISNINGER

Ved embedet: Synsprotokol 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650-51.

NM2.afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske landsbykirker, III, 1884 og u.å. (efter 1887), s. 135-138. - Indberetninger ved Chr. Axel Jensen 1914 (inventar), Kristian Due 1916 (notater om prædikestol, degnestol og stolestader), Hans Rasmussen, Fåborg 1944 (forundersøgelse af prædikestol), Olaf Hellvik 1969 (†kalkmalerier), civilingeniør B. Nielsen, »Thubalka«, Vejle 1972 (klokke 1801), Kjeld de Fine Licht 1967 (bygning), Vibeke Michelsen og Jens-Jørgen Frimand 1978 (inventar og gravminder). - Fyldige udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmaleri, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1982.

Notebøger NM2.afd.: Povl Jensen XVIII, 1929, s. 81-82 (forslag til istandsættelse af altertavle).

Tegninger og opmålinger. NM2.afd.: 20 planer, snit og opstalter, deriblandt forslag til restaurering, ved F.Uldall 1885. - Opmåling af trævindue ved F.Uldall 1894. - Opmålingsskitser af prædikestol og kalker af indskrifter, u. navn og u.å., formodentlig Kristian Due 1916. - Plan og snit af kirken ved Thora Fisker, Hugo Johannsen og Kjeld de Fine Licht 1967.

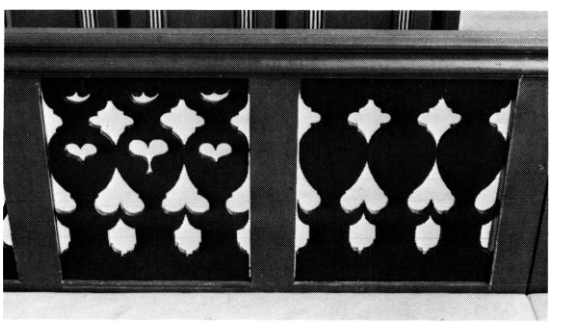

Fig. 21. Alterskranke fra 1700'rne (s. 1977). NE fot. 1978. - *Altar rail from 18th century.*

- *LA Vib. Arkitekt Uldalls arkiv:* Enkeltheder til Skovby kirke ved F. Uldall 1885 (125).

Litteratur: MeddÅSt. 1969, s.43f., 1976, s. 70, 1979, 68f.

[1] Århus Domkirkes Jordebog II, 15 og 46. - Der svaredes kirkehavre og kirkelam til de samme embeder og personer som for Sjelle kirkes vedkommende (se Sjelle s. 1903).

[2] KancBrevb. 16 sept. 1581 og Kronens Skøder I, 251.

[3] Sml. Arkivet på Frijsenborg, syn efter Mogens Friis 1675.

[4] Kronens Skøder IV, 531f.

[5] Skødet er dateret 25. maj 1768, sml. LA Vib. Landstingets skøde- og panteprotokol 1763-68 (B 24.699), fol.843vf.

[6] LA Vib. Skanderborg birks skøde- og panteprotokol 1775-88 (B 61F.SP3), fol. 361r-69r.

[7] DiplDan. 2rk. I nr. 111. - Den hidtidige præst, provst Elav af Løver syssel, afløstes af Børglumbispens prokurator, Offreducius, hvilket må forudsætte, at sognet har været betjent af en vikar. Præstekaldets indtægter oversteg da ikke otte mark sølv.

[8] Sml. M. Mackeprangs redegørelse for lignende forhold i Slesvig stift. DK. SJyll., s. 42f.

[9] DiplDan. 2 rk. IX nr. 328.

[10] At dømme efter skattelisten 1524. Danske Magazin 4 rk. II, s.42.

[11] Synsprotokol 1862ff.

[12] RA. DaKanc. Koncepter og indlæg til sjæll. registre, 1701 nr. 73 (D19).

[13] MeddÅSt. 1969, s. 43.

[14] Uldall 1884.

[15] Beskrivelse og skitsemæssige opmålinger af kgl. bygningsinspektør V. Th. Walther 1884. LA Vib. Bygningsinspektoratet Århus, forsk, kirker S, 1850-1905 (B 239.124).

[16] DaAtl. IV, 1768, s. 211.

[17] Også kirkerne i Framlev og Stjær har en dør i tårnets sydmur.

[18] LA Vib. Kirkesessionerne. Synsprotokol for Skanderborg m.fl. rytterdistrikter 1724-34 (X 156.4).

[19] RA.Rtk. rev. rgsk. Reg. nr. 87. Kirkergsk. Skanderborg rytterdistrikt 1739-67 (nr. 279-85). - 1762 indkøbtes fra Daugbjerg 40 tdr. »stenkalk«.

[20] LA Vib. Sabro m.fl. hrdr.s provsti. Synsprotokol 1845-55 (C30.5).

[21] Samme sted synsprotokol 1862-1921 (C30.8-10).

[22] Ra. DaKanc. Seks års kirkergsk., indsendt 1620 (B 184e).

[23] Sml. note 3.

[24] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C3.1166-76).

[25] Besluttet under det igangværende arbejde på ekstraordinært syn 6.juni 1887 med tilstedeværelse af lokal murer- og tømrermester samt arkitekterne Fugl og Achen, Randers. LA Vib. Århus og Hasle hrd.s provsti. Synsprotokol 1862-1903 (C24.5a). - Et foregående syn 20. april 1887 er refereret i synsprotokollen (note 11).

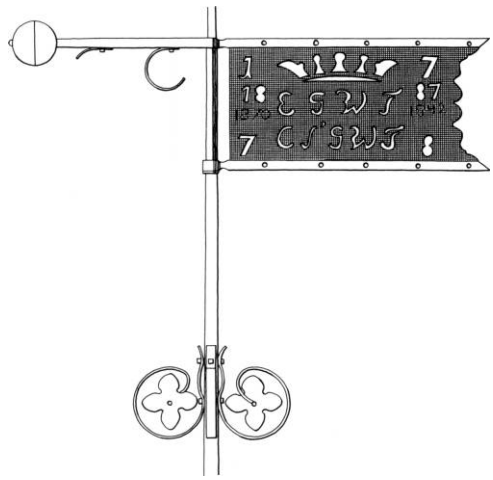

Fig.22. Vindfløj, opsat 1778 (s. 1974). 1:20. Målt af arkitekterne Birch og Svenning 1981, tegnet af Marianne Nielsen 1982. - *Weather vane, erected 1778, 1:20.*

[26] Gavlen var kort forinden ommuret i tegl og forsynet med kamme og blændinger (note 14).

[27] Walther påbød 1884 (sml. note 15), at der ved ommuringen kun måtte anvendes god cementmørtel og at der i hvert granitskifte skulle anbringes jernklammer i en afstand af 2-3 alen, der skulle være så lange, at de nåede mindst 5 tommer ind i »bagmuren«, dvs. den støbte murkerne.

[28] Koret havde 1727 seks spærfag, skibet femten (note 24).

[29] Randbemærkning hos Uldall.

[30] MeddÅSt. 1979. s. 68.

[31] Kirken må som nabosognene have haft varme siden slutningen af 1800'rne. En koksfyret kalorifer, installeret i skibets nordøstre hjørne 1924, er 1969 udskiftet med oliefyret varmluftanlæg.

[32] Bag på panelet malet: »16. April 1711«.

[33] Jfr. indskrift bag på altertavlen.

[34] Bag på altertavlen skrevet: »Kirken blev ombygget 1887. Chr. Fr. Walsted. Maler 1887« og »J. Christensen Lusby og C. P. Hansen Silkeborg Malede Kirken Altertavlen og Prædikestolen 1887«. - »19. Juni 1895. Repareret mitpartiet(!) Nielsen«.

[35] Muligvis den sognefoged af samme navn, hvis initialer står på klokken fra 1801.

[36] De ældste, skårne er »NML, N 1643«, »NDL« og »RDL 1729«, »NRS 1779«. Af de malede kan næv-

nes: »Petr(us) Canuti Wallensis 1638« (indb. 1914), »HNP 1680«, »Anno 165[9]« og »C.F.W. 1826«.

[37] Jfr. Sven Fritz: Anders Pedersen Schanderup, guldsmed i Skanderborg 1744-1765, i ÅrbGlBy. 1976, s. 33ff.

[38] LA Vib. Århus bispearkiv. 1661. Herredsbog, Framlev hrd. (C3.1078).

[39] Hovedet mod nord læderet.

[40] Skivholme, Harlev, Gødvad, Framlev.

[41] Navnets anbringelse viser, at stolens plan ikke er ændret, og at der altid mellem 5. og 6. fag har været en mørk krog (jfr. indb. ved Chr. Axel Jensen).

[42] Jfr. indskrift på opgangspanelets indvendige side.

[43] RA. Rtk. Rev. rgsk. Synsforretn. f. jyske rytterdistrikts kirker 1754.

[44] Starup og S. Hygum (DK Haderslev s. 154, 754), Brøns, Arrild og Visby (DK Tønder s. 1235, 1276 og 1364).

[45] LA Vib. Sabro, V.Lisbjerg og Framlev hrd.s provsti. Synsprot. f. kirker og præstegårde 1856-61 (C30-7).

[46] Zachariasen: Orgelfortegn.

[47] Klokkestøberen Daniel Reimer, Randers, jfr. Nyrop: Kirkeklokker, s. 134.

[48] Identificeret af Kirsten Bendixen, Den kgl. Mynt- og Medaillesamling. Medaljen gengivet hos Georg Galster: Danske og Norske Medailler og Jetons ca. 1533-ca. 1788, 1936, s. 64, fig. 86. Indskriften s. 437.

[49] Axel Steensberg: Cimon og Pero, i NMArb. 1949, s. 59-63. Samme relief fandtes på klokke fra 1811 (senere omstøbt) i Sinding (Ringkøbing amt).

[50] RA. - Indskriftens rækkefølge svarer til folketællingslistens, gruppen benævnt »Bonde og gårdbeboere«. Undtagelsen er Thomas Rosenkrantz, ejer af Kristinedal og afskediget løjtnant, der står forrest i listen; »HI« og »NS« skyldes antagelig henholdsvis fejllæsning og bogstavombytning fra klokkestøberens side.

[51] De fint forarbejdede beslag i forbindelse med kronearmene er fra en langt ældre klokke (indb. 1972).

[52] RA. Rgsk. ældre end 1559. Liste over indkrævede klokker 1528-29. 108A. nr. 21.

[53] Peter Wøldike var amtsforvalter over Skanderborg og Åkær amter 1758-67. Han ægtede efter sin første hustrus død Augusta Magdalene Valentin og begravedes i Ribe 22.juni 1787. Jfr. I.C.L. Lengnick: Stamtavle over Familien Wøldike, 1863, s. 7.

[54] Begravet 13. febr.; jfr. note 53.

[55] Oplysningerne fra stamtavlen, note 53.

[56] Rammerne måler: A: 14x156x67 cm, B: 14X96,5X51 cm.

[57] Den smalle, rundbuede lysning, ca. 81 X kun 20 cm, var udskåret i én planke, ca. 103x33 cm og knap 5 cm tyk.

Fig. 23. Landsbyplan 1:10000, målt 1783. - *Map of the village 1783.*

SUMMARY

In a papal document 1253 this church is referred to as »capella« (chapel) in spite of the fact that it had its own priest and does not seem to have been of a lesser status than other parish churches in the area. The church was given its present character in 1887 and consists of Romanesque chancel and nave constructed of granite ashlar. In the Late Middle Ages a tower was added on the west side while to the south a porch replacing a Medieval one was erected 1887. The tower's distinctive belfry lights with the masonry pillars reminiscent of Romanesque columns are related to the apertures in the tower of Århus Cathedral, erected during Jens Iversen Lange's period as bishop (1449-82). - The architect and archaeologist K. Uldall undertook in 1887 a very heavy-handed restoration of the whole church following the principle pertaining at the time that the building should have its original, Romanesque character restored.

The modest furniture includes distinctive works: the altarpiece and the signed pulpit from c. 1600, made by the village joiner, Morten from Skovby, known from a number of other churches in the surrounding area. The Romanesque baptismal font differs from other East Jutland fonts by its eight lion figures. The bell was cast 1801, financed by the contributions of 21 farmers of the parish who some years earlier, in 1782, had acquired the church.